

OBRAZ TARTESSOS W HISTORIOGRAFII HISZPAŃSKIEJ

IMAGES OF TARTESSOS IN SPANISH HISTORIOGRAPHY

Michał Krueger

Instytut Prahistorii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Św. Marcin 78, 61-809 Poznań, Poland
krueger@amu.edu.pl

ABSTRACT. *Tartessos*, the land mentioned by Greek and Roman written sources and located in western Andalusia, is commonly seen as a legendary, unimaginably rich kingdom. The aim of this paper is to present the role of the historical context on the character of various interpretations of *Tartessos*, and also to provide the Polish readers with the history of research on this archeologically interesting region. Archival historical and archaeological papers as well as critical historiographic literature on *Tartessos* have been analysed in the paper. The article also attempts to demonstrate that the image of *Tartessos*, as shaped through the ages, has been contingent on social and cultural context, as well as more or less deliberate implementation of theoretical concepts.

Najstarsze dzieje Półwyspu Iberyjskiego nigdy nie należały do pierwszoplanowych zagadnień badawczych na polskich uniwersytetach. Mimo braku zainteresowania przeszłością zachodniej części basenu Morza Śródziemnego nazwa Tartessos jest w nauce obecna i pojawia się zwykle przy okazji analizy mitów greckich, lektury publikacji poświęconych cywilizacji fenicko-punickiej lub opracowań wyników badań archeologicznych. Niezależnie od charakteru źródeł wiedzy o tej mitycznej krainie, wyobrażenie o niej nie jest wolne od aury tajemniczości. Nawet w Hiszpanii, kraju, na terenie którego miało znajdować się mityczne Tartessos, jego wizerunek w potocznej świadomości przywodzi na myśl legendarne królestwo o niewyobrażalnym bogactwie. Wspomniany obraz nie ma nic wspólnego z historyczną rzeczywistością, pozostając jedynie wytworem historiografii.

Powodem podjęcia zagadnienia sformułowanego w tytule jest przekonanie o potrzebie rekonstrukcji kluczowych etapów badań nad Tartessos w celu wykazania wpływu kontekstu dziejowego na kształt tworzonych interpretacji. Nie bez znaczenia jest także pragnienie przybliżenia polskiemu czytelnikowi jednego z najbardziej interesujących archeologicznie regionów Półwyspu Iberyjskiego. W ostatnich

latach stan refleksji nad tą problematyką znacznie się poprawił, przede wszystkim za sprawą publikacji M.Á. Martí-Aguilara¹. Bardzo kompetentny przegląd wizerunku Tartessos został zamieszczony w hiszpańskich podręcznikach akademickich: *Protohistoria de la Península Ibérica*² oraz w *De Iberia a Hispania*³. Negatywną konsekwencją przyjęcia jednoznacznie historycznej perspektywy badawczej jest pobeżne potraktowanie interpretacji tworzonych przez archeologów. Jednym z celów niniejszego artykułu jest zatem próba przywrócenia równowagi w procesie analizy dorobku historiograficznego dotyczącego problemu Tartessos.

Źródła starożytne nie przekazują wielu informacji na temat Tartessos. Nazwa po raz pierwszy pojawiła się w *Dziejach* Herodota (I, 163 i IV, 152). Później liczne greckie i rzymskie źródła pisane wspominały o Tartessos⁴, jednak nie jest możliwe zbudowanie koherentnej wizji owej krainy na podstawie tak fragmentarycznych i niespójnych informacji. W tekstach klasycznych Tartessos (niekiedy w zniekształconej formie) zwykle wyobrażone jest jako miasto bądź terytorium, ale terminem tym określano również górę, rzekę i zatokę, przede wszystkim w dziele *Ora Maritima* autorstwa Awienusa. Tartessos-osada obecna jest w *Dziejach* Herodota (IV, 152), w *Geografii* Strabona (III, 2, 14) i w *De Chronographia* Pompejusza Meli (II, 96), by wymienić tylko najstarszych autorów. Tartessos jest także przedstawiane przez Herodota jako bogate królestwo rządzone przez długowiecznego Argantanio-sa (I, 163) lub okazałe terytorium (Polibiusz, III, 24, 1). Warto przy tym zaznaczyć, iż cytowani autorzy starożytnych pism tworzyli w czasach, kiedy Tartessos istniało jedynie jako przekazywana z pokolenia na pokolenie legenda.

Obraz stworzony w starożytności stał się źródłem niezliczonych interpretacji w czasach nowożytnych. W Hiszpanii początki zainteresowania Tartessos sięgają wieku XVI. Wizerunek z epoki renesansu oparto na tekstach klasycznych i względem starożytnych wizji nie uległ on zasadniczej zmianie. Interpretatorom nadal brakowało pewności, czym było Tartessos, ale ponad wszelką wątpliwość przyjmowano, iż chodzi o miejsce obfitujące we wszelkie dobra. Przedstawiano je jako przykład cywilizowanego Południa, w odróżnieniu od barbarzyńskiej Północy⁵.

W XVII wieku istnienie krainy Tartessos łączono ze wzmiankowanym w *Biblii* Tarszisz. Na marginesie warto wspomnieć, że idea ta nie straciła na swej aktualności, będąc wciąż istotnym problemem badawczym⁶. Siedemnastowieczni badacze próbowali identyfikować Tartessos, i zarazem biblijne Tarszisz, z jedną z andaluzyjskich miejscowości⁷. Współczesne usiłowania archeologów-amatorów, zmierza-

¹ Álvarez 2003, 2005, 2010.

² Ruiz Mata 2001, 1–28.

³ Celestino 2008, 118–160.

⁴ Blázquez 1969; Hoz 1989; Myro 1993.

⁵ Álvarez 2005, 30.

⁶ Por. López 2005.

⁷ Pellicer 1976; Celestino 2008, 119.

jące do odkrycia Tartessos, mają więc długą tradycję, stanowiąc efekt popularyzacji idei Tartessos jako konkretnego miasta w publikacjach o charakterze naukowym lub popularnonaukowym⁸.

Wiek XVIII to okres, w którym zaczęto podkreślać rolę Fenicjan w procesie powstawania Tartessos, nie rezygnując z poszukiwania Tartessos rozumianego jako bogaty ośrodek miejski⁹. Ówczesną historiografię hiszpańską charakteryzuje realizowanie oświeceniowych postulatów; wkrótce krytyczna analiza źródeł zaczęła stawać się obowiązującym paradygmatem naukowego warsztatu badacza przeszłości. Również instytucjonalizacja nauk historycznych w Hiszpanii, zwieńczona powstaniem w roku 1738 Królewskiej Akademii Historii¹⁰, ściśle od tego czasu związanych z monarchią Burbonów, przyczyniła się do znacznego postępu w refleksji nad przeszłością, z drugiej jednak strony przeszłość tę od siebie uzależniła.

Dziewiętnastowieczny proces dezintegracji starego porządku, wprowadzane w życie idee liberalizmu oraz dojście do władzy bogatego mieszczaństwa nie pozostały bez wpływu na sposób postrzegania historii¹¹. Rodzący się nacjonalizm uczynił z niej narzędzie, które nie tylko miało legitymizować nowy ład państwowy, ale także wyrażać świadomość narodową¹². W Hiszpanii powszechnie przyjmowano, iż w pomnikach przeszłości, zabytkach, stanowiskach archeologicznych przetrwał duch narodu¹³.

Południe Hiszpanii jako teren badawczy nie budziło wielkich emocji. Tartessos, utożsamiane z ciągłymi penetracjami cudzoziemców (Fenicjan, Greków, Kartagińczyków), nie było atrakcyjnym tematem dla badaczy skoncentrowanych na poszukiwaniach kolebki Hiszpanii. Tę próbowano odnaleźć na obszarach pozbawionych obcych wpływów, w centrum bądź na północy Półwyspu Iberyjskiego. Niemniej pojawiały się publikacje eksponujące w Tartessos rolę plemion autochtonicznych, identyfikowanych z pierwotnymi Hiszpanami¹⁴. To ludy tubylcze miały wytworzyć wspianą hiszpańską cywilizację, która została zawłaszczona przez Fenicjan. W porównaniu z historiograficznymi osiągnięciami wieku XVIII, aparat krytyczny dziewiętnastowiecznych historyków nie działał już z dawniejszą sprawnością i pozwalał na daleko posuniętą dowolność w interpretacji źródeł¹⁵.

Istotne dla sposobu myślenia o Tartessos stały się spektakularne odkrycia H. Schliemanna i A. Evansa. W 2. połowie XIX wieku cywilizacja grecka opanowała sfery zainteresowań badaczy kręgu Śródziemnomorza. Dokonania Schliemanna,

⁸ M.in. Strzelczyk 2000.

⁹ Celestino 2008, 119.

¹⁰ Velasco 2000, 19.

¹¹ Álvarez 2005, 47.

¹² Np. Topolski 1998, 23.

¹³ Álvarez 2005, 47.

¹⁴ Np. Cortés y López 1835–1836.

¹⁵ Álvarez 2005, 58–61.

możliwe przede wszystkim dzięki tekstom klasycznym, rozbudziły nadzieję badaczy na podobne sukcesy na Półwyspie Iberyjskim¹⁶. Ponadto w Europie omawianego okresu coraz bardziej znacząca stawała się idea europocentryzmu, zauważalna w pracach S. Reinacha¹⁷ i K.J. Belocha¹⁸. Fenicjanom odmawiano znaczącej aktywności handlowej w zachodnim Śródziemnomorzu, stawiając za to na piedestale wszystko, co greckie. Tendencja ta odbiła się również na badaniach Tartessos, które w owym czasie przechodziły głęboki kryzys. Konsekwencją uznania pierwszeństwa Greków na Półwyspie Iberyjskim był spadek zainteresowania regionem tartezyjskim. Na przełomie XIX i XX wieku wspomniane trendy badawcze uległy zahamowaniu. Dzięki coraz aktywniejszym pracom archeologicznym w zachodniej Andaluzji, a co za tym idzie – licznym znaleziskom artefaktów fenickich, Tartessos znów zaczęło być postrzegane jako teren fenickiej ekspansji. Najbardziej zasłużonym badaczem dla rozwoju powierzchniowych i wykopaliskowych prospekcji regionu był G.E. Bonsor¹⁹, urodzony we Francji obywatel brytyjski. Jego archeologiczna wyprawa wzdłuż rzeki Gwadalkiwir²⁰, podjęta w celu odkrycia i zbadania osadnictwa przedrzymskiego, stanowiła pierwszą penetrację zachodniej Andaluzji, w czasie której użyto nowoczesnych, jak na owe czasy, metod dokumentacyjnych (ryc. 1 i 2). Efektem wieloletnich i interdyscyplinarnych badań G. Bonsora była teza o fenickim charakterze Tartessos, umiejscawianym na nieistniejącej w końcu XIX wieku wyspie u ujścia rzeki Gwadalkiwir, w dziewiętnastokilometrowym pasie między miejscowościami Rota i Chipiona²¹. Pozytywistyczny charakter warsztatu naukowego przywołanego autora nie pozwalał na dodawanie tak charakterystycznych dla historiografii wcześniejszych okresów epitetów, jakimi obdarzano Tartessos. Podążając za wskazówkami Strabona, Bonsor dowodził, że toponim ten, poza określeniem wyspy, służył nie tylko za nazwę rzeki Gwadalkiwir, lecz także definiował terytorium położone po jej obu brzegach²². Ta oparta na źródłach klasycznych teza nabrała szczególnej mocy wobec dogłębnej znajomości andaluzyjskiego materiału archeologicznego, potwierdzonej przez wykopaliska przeprowadzone w tartezyjskim Los Alcores. Niemniej Bonsor w późniejszych latach nie oparł się pokusie odnalezienia mitycznego Tartessos. Po kilku kampaniach wykopaliskowych w Cerro del Trigo zaproponował to właśnie miejsce jako opisywane przez starożytnych miasto²³.

¹⁶ Álvarez 2005, 62.

¹⁷ Reinach 1893.

¹⁸ Beloch 1884.

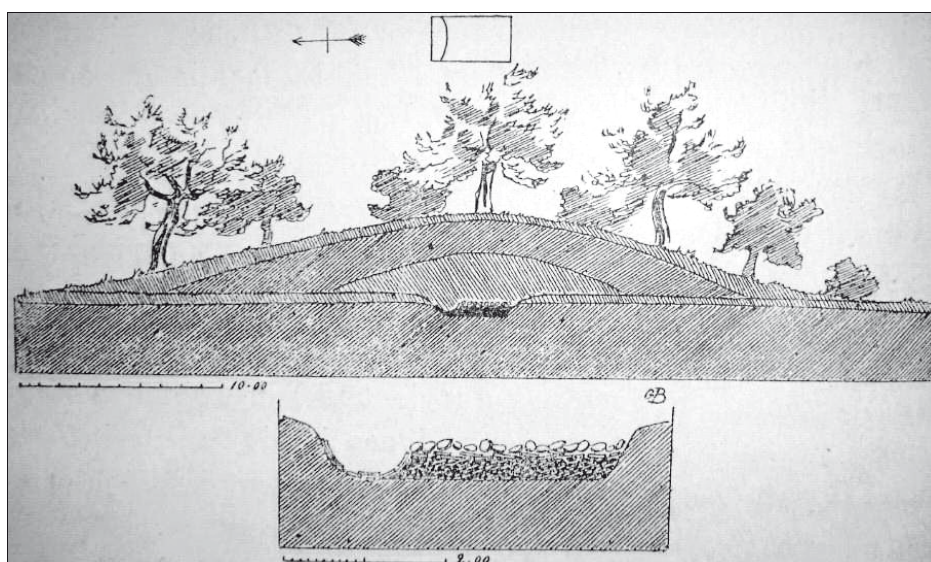
¹⁹ Maier 1999.

²⁰ Bonsor 1899.

²¹ Bonsor 1899, 9–10.

²² Bonsor 1899, 10.

²³ Bonsor 1928.

Ryc. 1. Kurhan w Alcantarilla. Wg Bonsor 1899, fig. 49

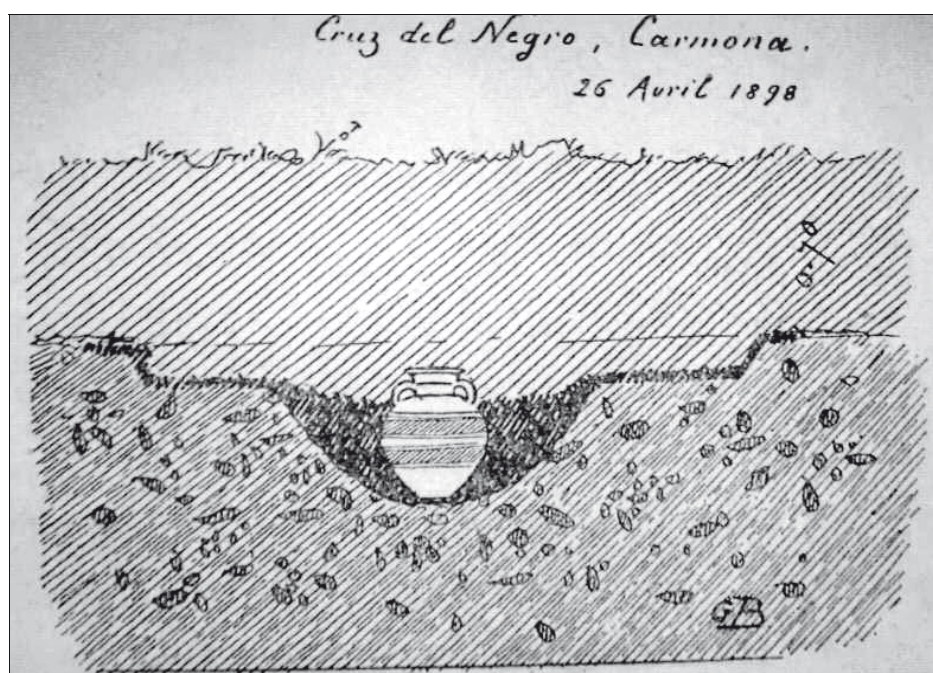
Fig. 1. Barrow grave in Alcantarilla. Acc. to Bonsor 1899, fig. 49

W badaniach towarzyszył mu niemiecki archeolog A. Schulten, również zaabsorbowany nierozwikłaną od wieków zagadką Tartessos²⁴. Wszechstronnie wykształcony w Niemczech i podczas licznych podróży naukowych, Schulten wślawił się w roku 1902 odkryciem Numancji. Objęcie katedry historii starożytnej na Uniwersytecie w Erlangen pozwoliło mu na rozwijanie zainteresowań Półwyspem Iberyjskim, przede wszystkim mitycznym Tartessos, które stanowiło według niego pierwszą emanację silnego oddziaływania Wschodu na tereny zachodniego Śródziemnomorza²⁵. Ta interpretacja nie dziwi, jeżeli weźmie się pod uwagę wielką popularność dyfuzjonizmu w dwudziestoleciu międzywojennym. W początkowym okresie pracy Schulten postrzegał Tartessos jako założone przez mieszkańców Tyru miasto, które – na podstawie znalezisk z własnych wykopalisk – lokalizował w Coto de Doñana. Poszukiwania okazały się bezowocne i w konsekwencji wizja Schultena uległa zasadniczej zmianie. Skłonił się on ku interpretacji Tartessos jako organizmu politycznego o ustroju monarchicznym, a domniemanej stolicy królestwa tartezyjskiego szukał w Huelvie, Sewilli, Jerez i Kadyksie²⁶. Działania te nie przyniosły jednak wymiernego rezultatu. Warto podkreślić, że przed Schultenem rekonstrukcje obrazu Tartessos zajmowały zwykle marginalne miejsce w opracowa-

²⁴ Celestino 2008, 123.

²⁵ Ruiz 2001, 20.

²⁶ Wagner 1992, 82.

Ryc. 2. Popielnica i resztki stosu. Wg Bonsor 1899, fig. 73

Fig. 2. Urn and remains of a pyre. Acc. to Bonsor 1899, fig. 73

niach dotyczących przeszłości Półwyspu Iberyjskiego, tymczasem jego aktywna działalność na polu filologii, historii i archeologii doprowadziła do uczynienia zeń jednego z głównych tematów badawczych hiszpańskiej archeologii²⁷.

Interesująco z historiograficznego punktu widzenia przedstawiają się badania nad Tartessos katalońskiego uczonego P. Boscha Gimpery. Swoje studia odbył on w Barcelonie i w Madrycie. Uzupełnił je w Niemczech, gdzie – pracując między innymi pod kierunkiem Gustawa Kossinny – miał okazję zapoznać się z perspektywą historyczno-kulturową, którą wykorzystał przy rekonstruowaniu mapy etnicznej Półwyspu Iberyjskiego²⁸. W dziele *Etnologia Półwyspu Iberyjskiego*, wydanym w roku 1932 w Barcelonie, dowodzi, iż nigdy nie było jednolitej „hiszpańskiej rasy”, podkreśla za to odmienności w kształtowaniu się regionów Hiszpanii, które miały utrzymać ciągłość kulturową od czasów starożytnych aż po współczesność. Jego perspektywa legitymizowała federalistyczną wizję Hiszpanii i uzasadniała rewindykacyjne roszczenia katalońskiego nacjonalizmu²⁹. Tartessos jawi się tam

²⁷ Schulten 1924.

²⁸ Por. Cortadella 2003.

²⁹ Álvarez 2005, 114.

jako region w dolnym biegu rzeki Gwadalkiwir, odrębny kulturowo za sprawą napływu ludności greckiej oraz, w mniejszym stopniu, fenickiej i kartagińskiej. W czasie trwania hiszpańskiej wojny domowej ukazał się drukiem tekst wykładu inauguracyjnego, zatytułowany *Hiszpania* (1937), w którym autor porównywał Tartessos z leżącą w Katalonii grecką kolonią Emporion. Według Boscha Gimpera, o ile w Ampurias kontakt z Grekami był powodem demokratyzacji życia ludności autochtonicznej, o tyle w Tartessos doprowadził on do trwałego odseparowania się lokalnej arystokracji od reszty społeczeństwa. Tartessos funkcjonuje jako antyteza starożytnej Katalonii. Rozwarstwienie społeczne w kulturze tartezyjskiej nie spotkało starożytnych Katalończyków ze względu na ich umiłowanie idei równości i demokracji³⁰.

Na przełomie lat 50. i 60. XX wieku dokonał się zasadniczy zwrot w metodyce badań. Zaprzestano prób umiejscawiania konkretnego miasta o nazwie Tartessos i skupiono się na odkrywaniu materialnych pozostałości po kulturze tartezyjskiej. Nastąpił nowy etap badań oparty na rzetelnej analizie materiału archeologicznego. Niski poziom refleksji metodologicznej nie pozwalał na formułowanie nowatorskich wniosków, lecz *stricte* archeologiczna metoda doprowadziła do znacznego przyrostu zabytków, które doczekały się licznych opracowań. Problemowi Tartessos poświęcone zostało także V Międzynarodowe Sympozjum Prehistorii Półwyspu Iberyjskiego, które w roku 1968 odbyło się w Jerez de la Frontera. Został wówczas rozpowszechniony termin *orientalizante* (orientalizujący) na określenie wspólnego dla całego Śródziemnomorza horyzontu kulturowego związanego z handlową aktywnością Fenicjan³¹.

Okres ten charakteryzował poznawczy pozytywizm oraz przekonanie o samowystarczalności archeologii, przejawiające się w ignorowaniu osiągnięć z zakresu historii starożytnej i filologii. Dzięki zintensyfikowaniu badań archeologicznych nastąpił szybki przyrost źródeł, zaczęto także wiązać z Tartessos niektóre zabytki o tradycji schyłkowobrazowej, jak na przykład dekorowane stele kamienne z południa Andaluzji czy ceramikę polerowaną. Ogólna refleksja o społecznych aspektach funkcjonowania kultury tartezyjskiej w pracach archeologicznych była jednak rzadkością.

Pod koniec lat 70. pojawiły się rozbieżności w postrzeganiu początków Tartessos, a zapoczątkowana wówczas debata toczy się do czasów współczesnych. Zróżnicowanie poglądów w odnośnej kwestii najlepiej obrazują prace M.E. Aubet³² z Uniwersytetu Pompeu Fabra w Barcelonie oraz C. Wagnera³³ z Uniwersytetu Complutense w Madrycie.

³⁰ Álvarez 2005, 117.

³¹ Celestino 2008, 137–140.

³² Aubet 1977, 1994, 1996.

³³ Wagner 1983; 1986.

M.E. Aubet sądzi, iż wiele cech kultury tartezyjskiej zostało ukształtowanych już w schyłkowym okresie epoki brązu, tam upatruje początków skomplikowanego procesu historycznego, który miał doprowadzić do ukształtowania się Tartessos³⁴. Badaczka ta wykorzystała po raz pierwszy w Hiszpanii nurt Nowej Archeologii, by zaproponować interpretację Tartessos jako kultury o plemiennej strukturze społecznej³⁵. Drugi etap istnienia Tartessos w jej ujęciu stanowił wynik głębokich przekształceń wewnątrz społeczeństw autochtonicznych, dla których impulsem była obecność Fenicjan w zachodniej Andaluzji. Zainicjowanie handlu metalami między ludnością tubylczą a Fenicjanami miało być motorem procesu akulturacji i przeobrażeń socjoekonomicznych. Zmiany dotknęły jednak nie całą społeczność, a jedynie elity otrzymujące pożądane dobra prestiżowe, jak np. dekorowaną kość słoniową, złotą i srebrną biżuterię, dzbany brązowe i małe zasobniki na perfumowane olejki. Aubet postrzega Tartessos jako teren wymiany ekonomicznej opartej na nierównych zasadach: cenne metale miały być wymieniane na pożądane przez miejscową arystokrację towary. To nowatorskie spojrzenie zrywa z tradycyjnym wyobrażeniem Tartessos jako rozwiniętej cywilizacji miejskiej, a jednocześnie jest bardzo charakterystyczne dla modernistycznej archeologii, operującej unilateralnym modelem wymiany handlowej, charakteryzującym się podnoszeniem kwestii eksploatacji jednej strony przez drugą³⁶.

Pod względem konsekwencji, jakie niesła wymiana dóbr między kulturami, wizja C.G. Wagnera jest podobna do przedstawionej przez M.E. Aubet – zapotrzebowanie Fenicjan na metale postrzega on jako podstawowy czynnik powodujący wieloaspektowe przekształcenia w obrębie kultur autochtonicznych. W porównaniu z podejściem badaczki z Barcelony różnica polega na nieuwzględnieniu w interpretacji okresu prekolonialnego; według Wagnera, o Tartessos można bowiem mówić tylko w kontekście kontaktu ludności miejscowej z Fenicjanami³⁷. Dysharmonie wewnątrz struktur społecznych plemion autochtonicznych nie były znaczne, a gospodarka miała typowo rolniczy charakter z niewielką, lecz wyspecjalizowaną produkcją metalurgiczną. Określa je mianem społeczności plemiennych nastawionych przede wszystkim na produkcję podstawowych dóbr na użytek własny. Wagner przyznaje, iż społeczności te w chwili przybycia Fenicjan znajdowały się na drodze do przejścia na system redystrybucyjny. Zmiany w gospodarce miały szybko doprowadzić do rozwarstwienia społecznego i pojawienia się lokalnych elit, przejmujących i akumulujących nadwyżki produkcyjne. W ujęciu Wagnera, integralnym komponentem struktury etnicznej Tartessos byli Fenicjanie, identyfikowani przez niego na podstawie artefaktów o bliskowschodniej proveniencji³⁸, którzy mieli

³⁴ Aubet 1977, 105–106.

³⁵ Aubet et al. 1996, 152.

³⁶ Aubet 1994, 248–250.

³⁷ Wagner 1986, 155–156.

³⁸ Wagner 1986, 151.

zawierać małżeństwa mieszane z autochtonkami. Zaproponowany model interpretacyjny opiera się na koncepcie akulturacji zaczerpniętym z antropologii kulturowej. Nadrzędna rola teorii jest w przypadku madryckiego badacza wyraźnie widoczna, jednak konsekwencją braku przygotowania archeologicznego autora była dowolność interpretacyjna materiału pochodzącego z wykopalisk.

Spośród najnowszych interpretacji fenomenu Tartessos warto wymienić propozycję M. Álvarez Martí-Aguilara³⁹. Kluczem do zrozumienia, czym było Tartessos, wobec słabości współczesnej teorii i metody archeologicznej, ma być powrót do krytycznej analizy greckich i rzymskich źródeł pisanych. Według Álvarez, na ich podstawie można mówić o Tartessos jako regionie obejmującym swym zasięgiem teren andaluzyjskich kolonii fenickich wraz z ich tubylczym zapleczem. To Fenicjanie – a nie ludy autochtoniczne – mieli stanowić etniczny trzon tego regionu. Autor nie wyklucza istnienia stolicy Tartessos, która miałaby nosić tę samą nazwę. Przypuszcza także, iż określenie stolicy Gadir (dzisiejszy Kadyks) i Tartessos były nazwami używanymi zamiennie.

Postulat Álvarez jest głosem odosobnionym, bowiem w opublikowanych w roku 2005 materiałach z kongresu *Protohistoria Zachodniego Śródziemnomorza – Okres Orientalizujący*⁴⁰, liczących blisko 1500 stron, niemal nie ma prac poświęconych reinterpretacji tekstów źródłowych. Dominują natomiast analizy materiału archeologicznego. Są to studia niewątpliwie bardzo potrzebne, jednak bez warstwy interpretacyjnej nie przybliżają kultury społeczeństw, które wytworzyły badane artefakty. Paradoksalnie Tartessos, obecnie badane przy użyciu nowoczesnych technik, stało się równie enigmatyczne jak na początku okresu zainteresowania tym szczególnym toponimem.

Bardzo skrótowny i siłą rzeczy niekompletny przegląd przedstawionych tu wyobrażeń historiograficznych pokazuje, iż termin *Tartessos* przybierał różne znaczenia w zależności od epoki, w której elaborowano owe interpretacje. To kontekst socjokulturowy i zapotrzebowanie społeczne wydatnie wpływało na sposób postrzegania Tartessos. Owa społeczna przemoc była odpowiedzialna za jego wizerunek, zawsze stanowiący ważny składnik zbiorowej tożsamości.

Drugi czynnik, obok kontekstu społeczno-ideologicznego, stanowią implikacje natury teoretycznej. W wieku XX, wraz z rozwojem badań o charakterze *stricte* naukowym, postępującą myślą metodologiczną i ciągłym udoskonalaniem metodyki archeologicznej, Tartessos stał się problemem o złożonej strukturze. Wykorzystanie, świadome lub nie, pewnych konceptów teoretycznych wzbogacało refleksję nad Tartessos, oferując odmienne, jakkolwiek odwołujące się do tego samego materiału archeologicznego, interpretacje.

³⁹ Álvarez 2005, 214–220.

⁴⁰ Celestino, Pérez 2005.

Legendarne niegdyś wyobrażenie Tartessos zyskało w czasach nowożytnych nową, zmitologizowaną warstwę, stając się użytecznym wizerunkiem. Jeżeli każda wizja przeszłości jest formą legitymizacji teraźniejszości, a nawet – jak chce wybitny hiszpański historyk J. Fontana⁴¹ – projekcją społecznych dążeń, to przykład Tartessos dobrze tę myśl ilustruje.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Álvarez Martí-Aguilar M.
 2003 Tartessos: precedentes, auge y pervivencias de un paradigma autoctonista [w:] *Antigüedad y franquismo (1936–1975)*, red. F. Wulff Alonso, M. Álvarez Martí-Aguilar, Málaga, s. 189–215.
 2005 *Tarteso. La construcción de un mito en la historiografía española*, Málaga.
 2010 La civilización tartésica: un mito con los pies de barro [w:] *La Antigüedad y sus mitos: narrativas históricas irreverentes*, red. Mª C. Cardete del Olmo, Madrid, s. 63–95.
- Aubert M.E.
 1977 Algunas cuestiones en torno al periodo orientalizante tartésico, *Pyrenae* 13-14, s. 81–107.
 1994 *Tiro y las colonias fenicias de Occidente*, Barcelona.
- Aubert M.E., Barceló J.A., Delgado A.
 1996 Kinship, Gender and Exchange: the Origins of Tartessian Aristocracy [w:] *The Iron Age in Europe 12, XIII International Congress on Prehistoric and Protohistoric Sciences Forlì – Italia – 8/14 September 1996*, Forlì, s. 145–161.
- Beloch J.
 1894 Die Phoeniker am aegaeischen Meer, *Rheinisches Museum* 49, s. 111–132.
- Blázquez Martínez J.M.
 1969 Fuentes griegas y romanas referentes a Tartessos [w:] *Tartessos. V Symposium Internacional de Prehistoria peninsular. Jerez de la Frontera, septiembre 1968*, red. J. Maluquer de Motes, Barcelona, s. 91–110.
- Bonsor G.E.
 1899 Les colonies agricoles pré-romaines de la Vallée du Bétis, *Révue Archéologique* 35, Paris.
- Bonsor J.
 1928 *Tartessos. Excavaciones practicadas en 1923 en el Cerro del Trigo, término de Almonte (Huelva). Memoria de los trabajos realizados en dichas excavaciones*, Madrid.

⁴¹ Fontana 1999.

- Bosch Gimpera P.
1932 *Etnología de la Península Ibérica*, Barcelona.
1937 *España*, Valencia.
- Celestino Pérez S.
2008 Tartessos [w:] *De Iberia a Hispania*, red. F. García Alonso, Barcelona: Ariel, s. 93–345.
- Celestino Pérez S., Jiménez Ávila J. (red.)
2005 *El Periodo Orientalizante. Actas del III Simposio Internacional de Arqueología de Mérida. Protohistoria del Mediterráneo Occidental*, Mérida.
- Cortadella i Morral J.
2003 Historia de un libro que se sostenía por sí mismo: la Etnología de la Península Ibérica de Pere Bosch Gimpera [w:] *Etnología de la Península Ibérica*, red. P. Bosch Gimpera, Pamplona, s. VII–CCXLIV.
- Cortés y López M.
1835–1836 *Diccionario geográfico-histórico de la España Antigua Tarraconense, Bética y Lusitania: con la correspondencia de sus regiones, ciudades, montes, ríos, caminos, puertos e islas a las conocidas en nuestros días*, Madrid.
- Fontana J.
1999 *Historia. Análisis del pasado y proyecto social*, Barcelona.
- Hoz J. de
1989 Las fuentes escritas sobre Tartessos [w:] *Tartessos. Arqueología protohistórica del Bajo Guadalquivir*, red. M.E. Aubet, Sabadell, s. 25–43.
- López Ruiz C.
2005 Revisión crítica de la aparición de Tartessos en las fuentes clásicas y semíticas [w:] *El Periodo Orientalizante. Actas del III Simposio Internacional de Arqueología de Mérida: Protohistoria del Mediterráneo Occidental*, red. S. Celestino Pérez, J. Jiménez Ávila, Mérida, s. 347–362.
- Maier J.
1999 *Jorge Bonsor (1855–1930). Un académico correspondiente de la Real Academia de la Historia y la Arqueología Española*, Madrid.
- Myro M.M.
1993 Los enigmas de Tarteso: apéndices documentales [w:] *Los enigmas de Tarteso*, red. J. Alvar, J.M. Blázquez, Madrid, s. 201–246.
- Pellicer Catalán M.
1976 Historiografía tartessica, *Habis* 7, s. 229–240.
- Reinach S.
1893 Le mirage oriental, *Anthropologie* 4, s. 539–578.
- Ruiz Mata D.
2001 Tartessos [w:] *Protohistoria de la Península Ibérica*, M. Almagro et al. Madrid, Editorial Ariel, s. 1–190.

- Schulten A.
1924 *Tartessos. Contribución a la Historia Antigua de Occidente*, Madrid.
- Strzelczyk J.
2000 *Odkrywanie Europy*, Poznań.
- Topolski J.
1998 *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa.
- Velasco Moreno E.
2000 *La Real Academia de la Historia en el siglo XVIII. Una institución de la sociabilidad*, Madrid.
- Wagner C.G.
1983 Aproximación al proceso histórico de Tartessos, *Archivo Español de Arqueología* 56, s. 3–36.
1986 Notas en torno a la aculturación en Tartessos, *Gerión* 4, s. 129–143.
1992 Tartessos en la historiografía: una revisión crítica [w:] *La colonización fenicia en el sur de la Península ibérica. 100 años de investigación*, red. J. L. López Castro; M. Carrilero Millán, Almería, s. 81–115.

**Wykorzystane polskie tłumaczenia
tekstów źródłowych**

- Avienus Rufus Festus, *Ora maritima*, przekł. H. Gesztoft [w:] H. Gesztoft, *De Hispania Antiqua*. Warszawa 1990.
- Herodot, *Dzieje*, przekł. S. Hammer, Warszawa 2002.
- Pliniusz Starszy, *Historia naturalna (wybór)*, przekł. I.T. Zawadzcy, Wrocław–Kraków 1961.
- Polibiusz, *Dzieje*, przekł. S. Hammer, t. 1–2, Wrocław 1957–1962.
- Pompejusz Mela, *De Chronographia*, przekł. H. Gesztoft [w:] H. Gesztoft, *De Hispania Antiqua*. Warszawa 1990.
- Strabon, *Geografia*, przekł. M.S. Bodnarski [w:] M.S. Bodnarski, *Geografia antyczna*, Warszawa 1957.

**IMAGES OF TARTESSOS
IN SPANISH HISTORIOGRAPHY**

Summary

The name *Tartessos* appears in numerous Greek and Roman written sources with a reference to a territory, a town, a mountain, a river or a bay. The interest in the region, which emerged in the ancient times, have continued since the Renaissance until modern times. In the 16th century, due to the fascination with antiquity, the image of *Tartessos* imitated this prevailing in the ancient times. In the 17th century attempts were made to refer this name of the place to Tarshish, mentioned in the Bible. In the

Age of Enlightenment *Tartessos* was considered to have been a particular place, and its development was supposed to have resulted from the presence of Phoenicians in the Iberian Peninsula. Historical and archaeological investigations of the subject became particularly intensive in the late 19th/early 20th century, with the leading role of G.E. Bonsor. Fascinated with Schliemann and Evans' discoveries, Bonsor carried out excavations of the site Cerro del Trigo, which he identified with *Tartessos*. One of his colleagues, A. Schulten, continued his research, first interpreting Coto de Doñana as *Tartessos*, and later, following the negative revision of this hypothesis, started to search for the supposed capital town of the Tartessian Kingdom in Huelva, Seville, Jerez, and Cadiz. According to P. Bosch Gimpera (the 1930s), who portrayed *Tartessos* accordingly to the Federalists' vision of the Republican Spain, *Tartessos* was occupied by autochthonic Greek, Phoenician and Carthaginian communities in the lower Guadalquivir River. Later, the idea of referring *Tartessos* to a particular town was abandoned and researchers concentrated on the search for material artefacts belonging to the Tartessian culture. Inspired by the New Archaeology, M.E. Aubet suggested that there were two stages of *Tartessos* development: pre-colonial and colonial, related to the presence of the Phoenicians on the Iberian Peninsula, while C.G. Wagner, who supports the idea of acculturation, argues for the existence of only a colonial stage. Similar approach is represented by another Spanish researcher, M. Álvarez Martí-Aguilar, who describes a region, with its ethnic core in the Phoenician colonies in Andalusia.

The image of *Tartessos*, as shaped through the ages, depended on the one hand on the social-cultural context, while on the other on more or less deliberate use of theoretical concepts.

Translated by Lucyna Leśniak